

Jan Sokol: Co je špatně v českém vysokém školství

Není pravda, že každá reforma je lepší než nic. Ještě se dá mnoho pokazit.

Jan Sokol - citát reforma VŠ | Foto: Aktuálně.cz

Lidé, kteří školství vidí jen očima statistik, často předpokládají, že kvalitu absolventa určuje pouze škola. To je vážný omyl, píše pro Aktuálně.cz profesor [Jan Sokol](#) v komentáři k reformě vysokých škol.

Reforma je šikovné, kulaté slovo a na potřebě nějaké "[reformy](#)" se všichni snadno shodnou. Jenže to neznámá skoro nic, dokud se reformátoři nepokusí odpovědět aspoň na tři úplně triviální otázky:

- 1. Proč je danou věc třeba reformovat, čili co je na ní špatně?**
- 2. Kam ji chceme posunout, čili co si od reformy slibujeme?**
- 3. Jak toho chceme dosáhnout?**

Zkušenost ovšem ukazuje, že tady se domnělý souhlas skoro vždycky rozplyne, a tak se zkušenější reformátoři snaží právě tyhle otázky nějak obejít, například tvrzením, že daná věc je na tom tak špatně, že každá reforma je lepší než nic.

Tak tomu bylo - aspoň na začátku - i s reformou [vysokého školství](#), která se chystá už nějakých deset let. Jsem ten poslední, který by se odvážil tvrdit, že s vysokým školstvím je všechno v pořádku, nicméně i opačné tvrzení o "[neudržitelném stavu](#)" od té doby ztratilo hodně ze své přesvědčivosti.

Vysoké školy kupodivu stále fungují, mají dvakrát tolik posluchačů, nezaměstnanost jejich absolventů je stále překvapivě nízká a mnozí nacházejí uplatnění i v zahraničí. Protože se neobyčejně zvýšil počet studentů i učitelů, kteří někam vyjíždějí a odněkud zase přijíždějí, máme dnes také daleko lepší přehled o tom, jak na tom v mezinárodním srovnání asi jsme. To se týká i vědeckých výsledků, ať se měří jakýmkoli metrem. Nepatříme ke "světové špičce", ale když se naši kolegové odjinud dozvědí, kolik na to máme peněz, nechtějí tomu věřit.

Není to tedy tak, že by každá reforma byla lepší než nic a špatná reforma může mnoho pokazit. I když se uvedenými otázkami mělo už dávno začít, nezbývá než si je položit aspoň teď.

Pokusím se na ně odpovědět se samozřejmým rizikem, že je to jen můj názor, i když podepřený dlouhou a intenzivní zkušeností učitele, člena senátů, děkana i krátkodobého ministra. A navíc člověka, který si studentského života moc neužil, takže mu zavedené univerzitní pořádky k srdci tolik nepřiřostly, a je dost starý na to, aby potřeboval sledovat nějaké vlastní zájmy.

Co je špatně?

Zdá se mi, že české vysoké školství aktuálně trpí následujícími neduhy, a to zhruba v pořadí klesající závažnosti. Nebudu mluvit o celkovém nedostatku peněz, protože navržené změny se chlubí, že budou "rozpočtově neutrální" a víc státních peněz tedy neslibují. Chci ale naznačit, kde jimi dosavadní stav přímo plýtvá.

1. Inflace vysokoškolského studia

Počet vysokoškolských studentů se od roku 1990 ztrojnásobil a na VŠ dnes nastupuje 50 až 60 % ročníku. To by se možná dalo ještě obhájit, nebýt toho, že většina z nich by měla studovat pět let a víc. Studenti o to většinou stojí a při daném způsobu financování o to musí stát i vysoké školy: každý student přináší peníze, i když stále menší.

Nepochopená a často jen předstíraná "boloňská reforma" znamená obrovské plýtvání nejen penězi, ale i časem mladých lidí, kteří přece nemohou očekávat, že se všichni uplatní jako vědci a akademici. "Nadprodukce" magisterských a zejména doktorských studentů vedle plýtvání penězi samozřejmě také snižuje "laťku" studia.

2. Nediferencované vysoké školy

S tím úzce souvisí, že současný systém financování všechny vysoké školy nutí, aby aspoň předstíraly "vědecký výkon", protože jinak se prostě neuživí. Skoro všechny se tak dnes nazývají univerzity, i když jsou ve skutečnosti prostě učilišti. To není jejich chyba, ale chyba bezhlavého systému financování "kus jako kus".

Přitom drtivá většina studentů - dokonce i doktorských - rozhodně nemůže počítat s vědeckým a akademickým uplatněním. Takže "praktičtí bakaláři"? Ano i ne. Závisí na tom, co považujeme za "požadavky praxe". Na jedné straně tu jsou důležitá povolání, na

něž se studenti mohou rovnou připravovat: zdravotníci, právníci a do jisté míry i učitelé. Na druhé straně ale takových příležitostí spíš ubývá, objevují se úplně nové a nezaměstnanost kupodivu víc postihuje právě absolventy specializované.

Sen některých zaměstnavatelů, aby absolventa snad ani nemuseli zaučovat, je čím dál tím iluzornější: používané techniky se rychle mění a škola je z povahy věci vždycky trochu "za vozem". Na druhé straně tu vidím málo využitou šanci pro velmi praktické vzdělávání v obecně použitelných dovednostech, jako je lepší úroveň českého i cizího jazyka, kritické myšlení, schopnost spolupracovat a samostatně se rozhodovat. Těm se naše vysoké školy málo věnují a zkušení personalisté si na to opakovaně stěžují. Že je bude potřebovat i republika a její politika, se skoro stydím připomínat.

3. Kvalita absolventů

Lidé, kteří školství vidí jen očima statistik, často předpokládají, že kvalitu absolventa určuje pouze škola. To je vážný omyl, protože záleží také na tom, co si studenti do školy přinášejí: znalosti, schopnosti, nadání a především chuť se učit. A protože Gaussovo rozložení je neúprosné, protože hodně škol už fakticky přijímá všechny uchazeče a školy mají zájem "produkovat" absolventů co nejvíc, musí i jejich kvalita klesat.

Starost o ni ukládá dosavadní zákon Akreditační komisi, kterou by si mělo ministerstvo hýčkat "jako oko v hlavě". Žádné jiné oko totiž nemá! Přitom je komise zavalena administrativou a jen pomalu přichází na to, že by měla hlídat úroveň absolventů, ne jen kvalifikaci učitelů.

Současný zákon ale už dávno předepisuje, že závěrečné práce mají školy zveřejňovat na internetu - jenže tu chybí sankce. Kdyby tuto povinnost škol ministerstvo vymáhalo, případy jako plzeňská práva by nemohly vůbec vzniknout. A kdyby se čas od času najalo pár zkušených odborníků, kteří by anonymně porovnali vzorek diplomových prací v určitém oboru, věci by se mohly začít obracet k lepšímu.

Čeho chceme dosáhnout?

Při dané úrovni financování snad nikdo nečeká, že by se naše vysoké školy mohly dostat mezi Top Ten. Dokud se ty nejlepší udrží v první tisícovce, mohou vychovávat i vynikající lidi a udržet kontakt se světovou vědou. Hlavní zájem státu musí být, aby si udržely slušnou, mezinárodně srovnatelnou úroveň a vzdělávaly tisíce dobrých odborníků, kteří ty "špičkové" novinky dobře pochopí a aplikují do domácích poměrů. I ti budou ovšem potřebovat umět slušně anglicky. Bylo by dobré, kdyby se český diplom nestal jen prázdnou "bumáčkou" a těm nejlepším usnadnil vstup do evropské a světové soutěže.

Každý člověk má dostat příležitost, aby se o vysokoškolské vzdělání pokusil - třeba i v pozdějším věku. To ale nemůže a nesmí znamenat, že by každý měl právo na diplom. K čemu by takový diplom byl?

K otázce "zaměstnatelnosti" jsem už něco řekl a do budoucna musíme očekávat, že nezaměstnanost bude i u nás postihovat také vysokoškoláky - jako ostatně všude ve světě. Problém "profesních" vysokých škol je také především otázka lépe rozmyšleného financování, možná i odlišné akreditace, ale žádné správní rady ho nevyřeší.

Co s tím?

Zmíněné bolesti ovšem nejsou jediné, ale už z nich je vidět, že ty nejdůležitější by mohlo vyřešit ministerstvo samo: systém financování není dán zákonem, nýbrž ministerskou vyhláškou. Posílit autoritu Akreditační komise, umožnit odebrání podvodně získaných titulů nebo usnadnit navazování zahraničních spoluprací - na to by stačila celkem jednoduchá novela.

Kritikové rádi uvádějí, že se dosavadní zákon už musel mnohokrát novelizovat, jenže si neuvědomují, že nový zákon by taková procedura skoro jistě čekala také a že by tak nejspíš nastalo nové období nejistot.

Hlavní předmět nedávného konfliktu - správní rady - je, zdá se mi, jedno velké nedorozumění. Autoři reformy od nich očekávají něco, co nemohou splnit. Ano, v USA takové rady skutečně a dobře fungují, jenže jejich členy si školy původně vybraly samy a dnes se samy také reprodukuje. Tvoří je fandové dané univerzity, často její úspěšní absolventi, kteří jsou nějak "za vodou", považují to za prestižní funkci a mají na ni čas. Že by tam někdo mohl prosazovat nějaké jiné zájmy než je zájem školy, nepřipadá vůbec v úvahu.

Dosavadní správní rady v ČR jsou složeny vesměs z významných a vzdělaných lidí, kteří ale čas vůbec nemají, školám často moc nerozumějí a do jejich složitého provozu vůbec nevidí. Dokud hlídají zacházení s nemovitostmi, mohou škole opravdu pomoci. Jakmile by ale měli rozhodovat o rektoru, vzniká vážné nebezpečí, že by je cílevědomý člověk mohl poměrně snadno přemluvit a prosadit tak nějaký úplně jiný zájem.

Neumím si ovšem představit, odkud by takový rektor-parašutista vzal skutečnou autoritu, kterou nezbytně potřebuje - a tak by musel škole "vládnout" silou a strachem, což by bylo holé neštěstí.

Myslel jsem si, že nový koncept správních rad by sice ničemu nepomohl, ale také příliš neuškodil. Nedávná vystoupení pana ministra proti Akreditační komisi mě ale vyvedla z omylu a dala za pravdu těm, kdo tak hlasitě protestovali. Nebezpečí tu skutečně je, a ne docela malé. Komise sice může být pro školy nepříjemná, přesto je podstatnou součástí akademické samosprávy a zárukou nezávislosti.

Akademická svoboda a nezávislost je nutná podmínka, aby dobrá univerzita mohla plnit své vlastní poslání - trochu podobně jako nezávislý soud. Je ovšem také pravda, že velká část dnešních univerzit jsou prostě učiliště, která reprodukuje znalosti svých učitelů a k

tomu tolik nezávislosti nepotřebují. Takže jsme zase zpátky u nutné diferenciaci vysokých škol, včetně jiného způsobu financování.

Nakonec ještě poznámka ke školnému. Jsem rád, že se mi před lety podařilo prosadit, aby "délesloužící" studenti za studium platili. Tvzení, že vysoká škola je výhodná investice do vlastní budoucnosti, možná platí pro úspěšné advokáty a bankéře - ale co běžný učitel nebo úředník? Kdysi jsem si přesto myslel, že rozumné školné - pár tisíc ročně - by nemuselo být špatné, jenže anglický příklad mě vyvedl z omylu.

Pokud dnes britské veřejné univerzity účtují už 9000 liber (tj. přes čtvrt milionu korun) ročně, nemá moc smysl jim říkat veřejné a tamní kolegové si stěžují, že jim nadaní studenti utíkají do ciziny. Ale co půjčky? Autoři reformy se inspirovali v Austrálii, což byl před deseti lety skutečný hit. Nedávno jsem si ale přečetl, že návratnost půjček je kolem 10%, takže zase nic. Možná je to také tím, že zadlužený australský absolvent má pádný důvod, aby poděkoval a odešel jinam. V Německu i v Rakousku školné zase zrušili, asi ne jen proto, že studenti protestovali.

Převzato ze serveru Aktuálně: <https://nazory.aktualne.cz/komentare/jan-sokol-co-je-spatne-v-ceskem-vysokem-skolstvi/r~i:article:738327/>